

IRODALMI KÖRKÉP, GAZDASÁGI KÖRKÉP

KOCSIS FERENC

Balfour, Robert J., szerk. *Culture, Capital and Representation*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010, xiv+223.

Napjainkban a megszokottnál is sokkal inkább a köztudat előterébe helyeződött a gazdaság és az élet többi területe közötti letagadhatatlanul szoros és kölcsönösen meghatározó kapcsolat. Bár ez a meglátás semmiképpen sem újszerű a 2008 szeptemberében kirobbant és a mai napig a következményeit éreztető, az egész világon végigsöpörő gazdasági visszaesés korunk egyik meghatározó globális eseményévé vált. A mindennapi híreken, eseményeken keresztül az átlagos — nem feltétlenül a témát vizsgáló szakterülettel foglalkozó — emberek életébe is kitörölhetetlenül bevette magát. A *Culture, Capital and Representation (Kultúra, tőke és reprezentáció, a továbbiakban: CCR)* című tanulmánykötet célkitűzése és mondanivalója tehát — ha lehet így fogalmazni — relevánsabb, mint valaha.

A szerkesztői feladatokat ellátó Robert J. Balfour tíz, különböző tudományterületekről érkező szerző tanulmányainak segítségével igyekszik feltérképezni az *érték* és a *tőke* mint fogalmak a Nyugati gondolkodásban leírt ideológiai, történeti pályáit (CCR, 3). A kötet szándékosan tág kutatási teret határoz meg, a gazdaság és az azzal rokon fogalmak (pénz, tőke, kapitalizmus, piac, befektetés, pénzügy, stb.) az elmúlt közel 350 év alatt kialakult kulturális és irodalmi reprezentációit vizsgálja azzal a célkitűzéssel, hogy

interkulturális és interdiszciplináris perspektívát nyújtson az olvasónak. A kötetben szereplő cikkek a teljesség igénye nélkül engednek betekintést az adott történelmi kor-
szakokra és műfajokra jellemző, gazdaságról alkotott elképzelésekbe és kritikákba, ki-
váló kiindulási alapot nyújtva a téma iránt komolyabban érdeklődők számára.

A kötet másik fontos sajátossága az irodalom és a gazdaság kapcsolatának hangsú-
lyozása, elemzése. Ez a kapcsolat túlmutat azon, hogy bizonyos irodalmi művek közép-
pontjában gazdasági témák állnak, illetve hogy az így hangot nyerő kritikák milyen be-
folyással vannak magára a gazdaságra. A kötet olvasása közben több szempontból is
alátámasztást nyer Balfour bevezetőjében tett kijelentése, miszerint az irodalom maga
tulajdonságait és működését tekintve hasonlít a pénzre (*CCR*, 4). Mind a két fogalom
alapvető működésében központi szerepe van az anyagi világhoz viszonyított bizonyta-
lan kapcsolatnak, a reprezentációnak és az értéknek. E két világ egyik metszéspontját a
szövegszerűség adja, amely az idő előre haladtával egyre inkább átveszi az érték meg-
határozó szerepét, kiváltképp a pénzügyi diskurzusban.

A *Culture, Capital and Representation* által összegyűjtött tanulmányok mindegyike
egymagában is értelmezhető, mégis véleményem szerint a kötet egyik fő eredménye,
hogy a gondos szerkesztői munkának köszönhetően a gazdaságnak mint gyűjtőfoga-
lomnak — annak minden vonzatával — több cikken keresztülívelő, nagyobb volumenű,
ténylegesen interdiszciplináris elemzését teszi lehetővé. A következő oldalakon az
egyik ilyen lehetséges pályát szeretném röviden bemutatni.

Számomra a legérdekesebb sajátossága a gazdaság vonzáskörzetében lévő fogal-
maknak az átlényegülés, a behelyettesítés, illetve a megféleltetés visszatérő mozzana-
ta. Legyen szó akár a legegyszerűbb tranzakcióról (egyszeri csere) akár napjaink komp-
lex — és valljuk be, elvont — pénzügyi modelljeiről, minden esetben fontos aspektusa
e folyamatoknak az adott rendszer elemei közötti átjárhatóság, holott esetenként ezek
az elemek alapjaiban eltérő tulajdonságokkal bírnak. Ez az átjárhatóság, amit úgy is
értelmezhetünk, mint a folyamatokban résztvevő elemek határainak lebontása, hiszen
közös nevező nélkül nem írható le empirikus pontossággal az egymáshoz viszonyított
szerepük, érhető tetten véleményem szerint a kötet egyes cikkein keresztül felrajzolha-
tó íven. Ez a tendencia azonban kifelé is érvényesül, hiszen a gazdasági folyamatok
alapvető velejárója a gyarapodás, a terjeszkedés, amit szintén nyomon követhetünk a
kötet olvasása közben.

Az általam kijelölt pályát követve azt a folyamatot figyelhetjük meg, ahogyan a gaz-
daság (azon belül a kapitalizmus) mint kulturális jelenség és magatartás megnyilvánul

Anglia különböző történelmi korszakaiban. Az adott történelmi szakaszokra jellemző irodalmi műfajokon keresztül az amerikai befektetési imperializmus állomását érintve az 1980-as 90-es évek tőzsde-mitológiájában illetve hogyan köthető vissza ez a kortárs attitűd az antikvitás síremlékeihez és a 18. és 19. századi angol sírversek hagyományába. Látni fogjuk hogyan ugrik át ez a jelenség földrajzi, fogalmi és műfaji határokat az élet egyre több vonatkozásába fészkelve be magát, illetve milyen szerkezeti változásokon esik át az idő múlásával.

Utunk első szakaszán azt az eseménysorozatot szeretném bemutatni, amelynek eredményeképpen a gazdaság mint jelenség egyik alapvető fogalma, a tulajdon átlépi saját fogalmi határait, és tulajdonsággá válik. E szakasz tárgyalásához a Christopher J. Fauske által írt *A System Illusory and Immoral: Jonathan Swift and the Emergence of the Modern Economic Polity (Egy Csalóka és Erkölcstelen Rendszer: Jonathan Swift és a Modern Gazdasági Államigazgatás Felbukkanása)* és a Ruth Livesey tollából származó *Money, Manhood and Suffrage in Our Mutual Friend (Pénz, a Férfiúi mivolt és Szavazati Jog kérdései Dickens Közös Barátunk című művében)* tanulmányokra fogok támaszkodni.

A két cikk bár két időben eltérő korszakot vizsgál Anglia történelméből, mégis több ponton párhuzamba állíthatóak egymással. Mind a két szerző az adott kor egy-egy kiemelkedő irodalmi alakjának művein illetve művén keresztül szemléltetni az éppen kialakult új társadalmi, gazdasági renddel szemben érzett kételyeiket, kritikáikat. Swift elsősorban a vagyon és a vagyonosodás erkölcsi vonzatait taglalta, míg Dickensnél az erkölcsi vonalon felül az akkor éppen aktuális szavazati jog körüli vita kérdései is helyet kaptak.

Fauske Jonathan Swift politikai traktátusait veti össze egyéb lírai és prózai műveivel, hogy bemutassa, Swift hogyan vetítette át nézeteit műfaji határokon, Livesey pedig a piaci spekuláció, az imperialista terjeszkedés és a politikai képviseletre való jogosultság férfi öntudatot meghatározó aspektusait vizsgálja Dickens regényében. Mind a két esetben tehát a középpontban az erkölcsi normáknak a változó gazdasági helyzettel való kapcsolata a központi kérdés, bár Livesey tanulmányában a tulajdon nem csak erkölcsi, hanem társadalmi státuszbeli meghatározó szereppel is rendelkezik.

Swift gazdasági nézetei sokban hasonlítottak a merkantilizmus elveihez — amelyek inkább a meglévő értékek megtartására koncentrálnak, mint a gazdasági fejlődésre —, valamint szoros kapcsolatban álltak az etikával. Ahhoz, hogy megértsük Swift kritikáit, Fauske először bemutatja a költő vagyonnal kapcsolatos alaptételeit. Swift hitt a ma-

gántulajdonhoz való természeti jogban, sőt a pénzkereskedelem intézményével szemben sem volt elutasító; csupán annyi kitévelt tett, hogy a pénz értéke ne csak megegyezően alapuljon, hanem álljon mögötte földtulajdon. Véleménye szerint azonban, ha elterjednek azok a gazdasági műveletek, amelyek során „a pénz pénzt fial”, az egyértelműen társadalmi katasztrófához vezet.

Az állam által kivetett fogyasztási adókat egyértelműen ellenezte, mivel az ő definíciója szerint a vagyont csak a földtulajdon és az azon dolgozó, elő emberek jelenthetik, akik nem hozzátettek az állam vagyonához, hanem ők maguk voltak az állam vagyona (CCR, 56). A másik kritikai ellenvetése az újonnan szerveződő állammal szemben annak fenntarthatatlan, terjeszkedő, kizsákmányoló politikájában keresendő. E negatív politika oka a luxus-hajhászat volt, amelyet Swift erkölcsi, vallási és merkantilista szempontokból is megvetett. A luxuscikkek nagy része import útján került az országba, ezzel csökkentve annak vagyonát, mivel egyes esetekben a helyben előállított termékek helyett használták őket, ezzel hátráltatva a helyi ipar fejlődését, így okozva további károkat. A *Cadenus and Vanessa* című költeményében úgy mutatja be a fent említett kritikáit, hogy a vers központi alakja, Vanessa, bár öltözéke nem a legdivatosabb, tudatos döntéseivel mégsem csak erkölcsösségéről tesz tanúbizonyságot, hanem a helyi ipart is támogatja.

Swiftről mégsem mondhatjuk azt, hogy „vagyonellenes” lett volna. A tisztességes úton szerzett és tisztességes módon felhasznált vagyon igenis lehetett az erkölcsösség jele, komoly ellenvetései a luxus-hajhászattal szemben voltak. A tulajdon tehát tulajdonsággá lényegül át, leírja tulajdonosának szokásait, elveit.

Livesey Dickens *Our Mutual Friend* (*Közös Barátunk 1864-1865*) című regényét tárgyaló tanulmánya azonban abban a korszakban játszódik, amelyben Swift intelmei süket fülekre találtak és a pénz már nem passzív tárgy, amin más tárgyakat vehetünk és amelynek értékéért kézzelfogható dolgok felelnek, hanem aktív cselekvő ágens, amely a világot formálja, sőt azzal fenyeget, hogy az önkifejezés és a társadalmon belüli létezés egyetlen módjává válik (CCR, 83).

Dickens művében a piaci spekuláció elterjedésével alapjaiban borul fel az addigi társadalmi és gazdasági berendezkedés. A hitel és a hitelesség fogalmai, valamint a pénz fiktív mivolta központi szerepet játszanak a műben. Komoly kételyeknek ad hangot a mű, amelyek a bizalom, a hosszú távú kapcsolatok, illetve a hovatartozás minden szintjének (társadalmi, családi, stb.) teljes megszűnését és kizárólag pénzzel való helyettesítését látják eluralkodni (CCR, 85). Dickens egy olyan világot fest meg, amelyben a pol-

gári és politikai viszonyok tisztán monetáris tényezőkön alapulnak. Az így kapott kép nagyon is hasonlít az 1850-es és 1860-as évek angliai politikai légkörére, amelyben a képviselőkhöz való jog és a tulajdon (vagyon, befektetések) közötti kapcsolat explicitté vált a Benjamin Disraeli által a Parlament elé terjesztett törvényjavaslat után. Érdekeséggé válik érdemes megjegyezni, hogy Disraeli törvényjavaslata „elvetette a demokráciát mint veszélyes elméletet, amely a mennyiséget a minőség elé helyezi”, viszont szavazati jogot adott bármely férfi lakosnak, akinek legalább £60 értékű betéte volt több mint két éve, illetve a Kelet Indiai Társaság részvényéből legalább £10 értékben volt a tulajdonában (CCR, 88). Rajtuk kívül az ügyvédek, az ügyvéd tanoncok és a tanítók rendelkeztek szavazati joggal. Tehát a pénztulajdon és a szakma lett a jó polgár kizárólagos ismérve. Dickens regénye igyekszik görbe tükröt tartani a már-már abszurd társadalmi, politikai helyzet elé, művében a szereplők és a cselekmény is ellentétes pályán fut a Disraeli és támogatói által kijelölthez képest (például az albérlő bútorozza be a főbérlő lakását). A pénznek és a pénz összes káros hatásának csakis egyetlen ellenszere van a műben: a bizalom. Ez az az út, amelyen keresztül ismét perspektívát kaphatnak az emberi kapcsolatok, mert események sora vezet az érték megállapításához, nem csupán az adott pillanatban rendelkezésre álló vagyon.

Swift és Dickens is kételkedve állt az új társadalmi, gazdasági és végül politikai be rendezkedéshez. Kételyeiket az elmúlt idők bevett gyakorlata és az új kor intő jelei támasztották alá. Ám kritikáiktól függetlenül a tulajdon mégis kitört saját fogalmi kereteiből, és tulajdonsággá vált.

Az előbbi két szerző álláspontjához képest érdekes fordulatként olvashatjuk Rekha Rosha *Accounting Capital, Race and Benjamin Franklin's „Pecuniary Habits” of Mind in The Autobiography* (*Számadás Tőkéről, Rasszról és Benjamin Franklin „Pénzügyi Észjárásáról” Franklin az Önéletrajz című művében*) című tanulmányát, amely Benjamin Franklin önéletrajzi írásain keresztül mutatja be azt, ahogyan Franklin olyan mértékben azonosult a kapitalizmus gondolatával, hogy teljes életét, gondolkodásmódját annak rendelte alá. Ebben a cikkben figyelhetjük meg hogyan lesz az értékből értékrend.

Franklin emlékiratai és a nyilvántartási főkönyve majdnem teljes egészében megegyeztek, ebből Rosha arra következtet, hogy a feljegyzéseket végző szubjektum önmagát a tőkével való kapcsolatán keresztül pozícionálta. Azonban ez a közvetlen kapcsolat az öntudat és a tőke között azért érdekes, mert a könyvelés célja az, hogy a múltbeli tranzakciókon keresztül irányítható legyen azok jövőbeli kimenetele, tehát

egyrészt a piac szabályai szerint el kell fogadni, hogy bizonyos dolgok kívül esnek az egyén irányításán, másrészt viszont azt is feltételezi egyidejűleg, hogy képes lesz alkalmazkodni a piac változásaihoz, tehát mégiscsak nyereséggel zár (CCR, 35). Franklin ebből kifolyólag alárendelte magát a főkönyvének, és az a paradox helyzet alakult ki, hogy az öntudatos feljegyzést végző szubjektum felett a feljegyzések uralkodtak. Viselkedését és teljes gondolatmenetét a tőke narratív struktúrája szerinti szabványokra építette, így építve fel az új, a piaci követelményeknek megfelelő szubjektumot. Sikerével azt demonstrálta, hogy a könyvelés nem csak a kapitalista terjeszkedés, hanem a kapitalista megnyilvánulás narratív feltétele is egyben (CCR, 38).

Tanácsait, intelmeit közmondás szerű formában ajánlotta fel olvasóinak abban a hitben, hogy ahogyan a tőkés folyamatok is lekövethetőek ésszerű módszerekkel, úgy az emberi viselkedés is ugyanígy „elszámoltatható”. Önmagát is folyamatosan elszámoltatta, hiszen minden a saját — akár erkölcsi — szabályai elleni kihágását is ugyanolyan gondosan feljegyezte, mint minden üzleti tranzakcióját. Bár ez az életvitel minden bizonnyal előnyös gazdasági szempontokból, mégis kizárja a művelőjét mindenemű társadalmi, illetve személyes kapcsolatból, mert minden folyamatnál, eseménynél a főkönyv az első és az utolsó állomás, hiszen az öntudat helyébe lépett. Megfogadandó értékes tanácsok tárháza helyett egy kvázi kihelyezett értékrend szerepét tölti be, amely pajzsként védi és szigeteli el egyidejűleg a szubjektumot a külvilágtól.

Utazásunk következő két állomása a Panama-földszoros és a Wall Street, a nemzetközi befektetési piac, a pénzügyi spekuláció és manipuláció színterei. Marian Aguiar *Feverish Speculation: the Railway Accross the Isthmus of Panama (Lázás Spekuláció a Panama-földszorost átszelő Vasútvonal mentén)* című tanulmányában az Amerikai Egyesült Államok befektetési imperialista törekvéseit, illetve az ezekhez tartozó kételemeknek hangot adó utazási naplót vizsgálja. Panama a 19. századra kulcsfontosságú kereskedelmi központtá vált földrajzi elhelyezkedésének köszönhetően, azonban a könnyebb átjárhatóság érdekében külföldi befektetők kezdeményezésére 1850-ben vasútvonal építésébe kezdtek. A vasút mint az ipari fejlődés egyik fő szimbóluma éles kontrasztot alkotott a területre jellemző őserdővel. Ez a sajátos kompozíció már önmagában is elegendő okot adhatott volna a főleg amerikai utazók számára, akiknek naplóján keresztül az amerikai lakosság nagy része megismerhette az USA gazdasági és katonai vonzáskörzetébe tartozó egzotikus tájakat, azonban a kaliforniai aranyláznak köszönhetően a vasútvonal forgalma soha nem látott méreteket öltött.

Aguiar tanulmányának központi motívuma a láz: egyrészt a sárgaláz, amely számos áldozatot követelt, másrészt az aranyláz. A láz szóképe jelentések egész csokrát vonultatja fel, ahogy azt a cikk szerzője kiválóan bemutatja: a láz mint betegség, a láz mint ésszerűtlen viselkedés, a láz mint a természet válasza a piac elleni harcban, a láz mint az őslakosoktól való irtózás jelképe. Ezen jelentések közül most a lázas spekulációt emelném ki, mivel itt figyelhető meg, ahogyan egy fogalom átlényegül, ha gazdasági kontextusba helyezzük. A láz a többlet biológiai jelölője (idegen organizmusra való válaszreakció), de a racionalitás hiányaként is értelmezhetjük. Ebben az értelemben rokon a spekulációval, hiszen a spekuláció a köztudatban akkoriban az irracionalitás, a felesleges kockázat és a kapzsiság szinonimája volt. A külföldi befektetést, mint bevett gazdasági módszert és az újszerűként ható spekulációt csupán egy igen keskeny erkölcsi határvonal választotta el egymástól. A kérdéskör problematikája ennek a határvonalnak az áthághatóságából fakadt. Ez az új lehetőség a gyors meggazdagodás esélyével kecsegtetett, viszont számolni kellett azzal a veszéllyel is, hogy a lázas, irracionális gazdasági magatartás többlete még jobban összekuszálhatja a már eleve bizonyos mértékig a részvényesek pillanatnyi emócióinak kiszolgáltatott piacot.

A pénzügyi spekuláció napjainkban már nem feltétlenül a kockázattal, hanem a pénzügyi manipulációval, a kiváltságos információval való rendelkezéssel rokon fogalom. Ahogyan Elton G. McGoun *Finance and Film: Wall Street Myth and Mythopoeia* (Pénzügy és Film: A Wall Street Mítosz és Mythopoeia) című cikkében a *Wall Street (Tőzsdecápák)* című 1987-es film egyik főszereplője Gordon Gekko karakterének vizsgálatán keresztül kifejti, a szabályokat áthágó, kapzsi tőzsdügynök figurája már nem feltétlenül gonosztevő, hanem tekinthetjük a történet hőisének is. A mítosz kifejezés egyik modern jelentésének értelmében Gordon Gekko mitikus figura, példakép a szó pozitív értelmében. A tanulmány első sorában rögtön a 2000-ben megjelent *Boiler Room (Brókerarcok)* című film egyik jelenetét idézi fel McGoun, amelyben a fiatal tőzsdügynökök szóról szóra idézik Gekko egyik ismert monológját, így fejezvé ki tiszteletüket és jelölve ki kívánt pályájukat. Az amerikai öntudat fontos alkotó elemei a szabályokkal szembenő, a központosított leszabályozással nem törődő individualista alakok. A nemzet alapítóatyái maguk is lázadók voltak, vagy gondoljunk még a mai napig is érzékeny témaként számon tartott szövetségi és helyi szervezetek közötti ellentétekre (a populáris kultúrában évtizedek óta bemutatott helyi rendőrség vs. FBI ellentét). Ezt az individualista hagyományt folytatta a cowboy ikonikus figurája, amely nem csak szórakoztató,

de társadalmilag és gazdaságilag is szükségszerű (CCR, 182). A későbbi koroknak is megvoltak az ezt a hagyományt ápoló, folytató archetípusai. Az 1920-as és 30 években induló krimi műfajában a törvény mindkét oldalán sok esetben találkozhatunk excentrikus az árral szemben haladó hősökkel. Az ilyen alakok a fennálló szabályok megkérdőjelezésével folyamatos mozgásban tartják mind a fennálló szabályrendszert, mind annak működtetőit. Ennek eredményeképpen a szabályoknak és az embereknek is folyamatosan dinamikusnak kell maradniuk, elkerülve a minden szempontból előnytelen stagnálást. Amint láthatjuk az ikonikus gazdasági figurák kortárs irodalmi reprezentációja mind az ábrázolás eszközeiben, mind a kontinuitás fenntartásában egészen az antikvitás hagyományáig nyúlik vissza. A kérdés az, hogy vajon ez a folyamat megfordítható-e? Vajon az antik gondolkodás egyes aspektusaiban felfedezhetünk-e a modern gazdaságtudományra jellemző motívumokat?

Utunk utolsó állomásán Fogarasi György *Payments of Attention: Epitaphic Cash Flow in Gray and Wordsworth (Figyelemfizetések: epitafikus pénzfolyam Gray és Wordsworth írásaiban)* című tanulmánya pontosan ezekre a kérdésekre nyújt választ. A szerző Gray és Wordsworth kiválasztott elégikus művein szemlélteti a kísérteties hasonlóságokat a sírversek és a gazdaságelmélet klasszikus szerzői (Adam Smith, Karl Marx) által használt nyelvezet között, valamint azt, hogy a tiszteletadás (*paying respect*) és a figyelem (*paying attention*) logikájának spekulatív és eltolódásokkal terhelt mivolta (CCR, 68) milyen gazdasági sémának feleltethető meg a romantika és az antikvitás bizonyos irodalmi műveiben és műtárgyaiban.

Fogarasi első lépésben Gray *Elegy Written in a Country Church-Yard (Elégia egy falusi temetőben, 1750)* című költeményén keresztül demonstrálja a síremlékek működési elvét. Egy síremlék akkor tudja betölteni funkcióját, ha valaki figyelmet szentel neki, ellátogat hozzá, elolvassa, és megemlékezik a halottról. Ilyenkor eltolódási folyamatok összetett rendszere kezd el működni: a látogató először a halott helyébe képzeletben magát és azon a jövőbeli pillanaton tűnődik el, amikor valaki más fog az ő sírja felett állni, valamint ezzel egy időben a jövőbeli esetleges látogató helyébe is képzeletben magát, és ebből a nézőpontból tekint vissza a saját halálára, mint múltbeli eseményre (CCR, 69). Ezen spekulatív logikájú tranzakció kockázata abban áll, hogy bár ő már biztosan áldozatot hozott, az, hogy valaki majd őérté is áldozatot fog hozni, a legjobb esetben is pusztán esetleges.

A tanulmány következő felettébb érdekes gondolatmenete a fent leírt folyamatot párhuzamba állítja a modern nyugdíjrendszerrel. Fogarasi érvelésére hagyatkozva azt láthatjuk, hogy a figyelemszentelés tranzakciója ebben a kontextusban nem csak egy egyszerű gazdasági modell, hanem annak egy fejlettebb már a hitel fogalmát is magába foglaló, sőt arra épülő variánsa. A nyugdíjrendszer modellje azért sajátos, mert nem véges számú elemet (résztevő felet) foglal magába, hanem mind a múlt, mind a jövő irányába eltolódásokon keresztül kapcsolatokat végtelen lánca (CCR, 72). A még munkaképes lakosság tartja el a már nem munkaképes lakosságot azért az ígértért cserébe, hogy az utánuk következő generáció ugyanígy gondoskodni fog róluk. Amint láthatjuk a síremlékek működésének logikája, illetve az azt megérteni segítő nyelvhasználat időben jóval megelőzi az azzal párhuzamba állítható (bár akkor még nem is létező) komplex gazdasági modellt.

Fogarasi ezután Wordsworth *Essays upon Epitaphs* című művére támaszkodva az antik temetkezési hagyományokat a modern kapitalista reklámok prototípusaként értelmezi. Az ókorban jellemzően az utak mellé emeltek síremlékeket és nem egy külön erre a célra kialakított és elkülönített helyen. Mivel az utak központi szerepet játszottak a kereskedelemben, ezért az út melletti síremlékekre tekinthetünk úgy, mint az utazók figyelmét egy személy nevére irányító objektumra, amely sokban hasonlít a mai óriásplakátokra (CCR, 75).

Fogarasi tanulmányából lesűrhetjük tehát, hogy a modern gazdasági folyamatok logikája és sok esetben az angol nyelvben az ezekhez szükséges szóhasználat is jóval azok megjelenése előtt jelen volt a költészetben. Egyrészt a gazdaságelmélet nagyjai is ezekre a kifejezésekre támaszkodtak, amikor lefektették a modern gazdaságelmélet alapjait, másrészt mivel nem csak maguk a szavak, hanem az általuk kifejezett képletes fogalmak logikája is rokon, ezért úgy gondolom, helytálló Fogarasi végkövetkeztetése, miszerint talán az irodalmi nyelv az egyetlen közvetítő közeg, amin keresztül a gazdaság szóképekkel teletűzdelt elméletét megközelíthetjük.

Amint láthatjuk, a gazdaság, annak nyelvezete és a hozzá kapcsolódó érzések rengeteget változtak az elmúlt közel 350 évben. Fauske és Livesey Swift és Dickens műveit vizsgáló tanulmányaiban lekövethették, hogyan lényegült át a tulajdon tulajdonsággá, ahogy a pénz egyre elvontabb fogalommal vált, miközben egyre távolodott az értékét biztosító garanciától. Rosha tanulmányában Franklin intelmei kiválóan példázzák, hogyan válhat az érték értékrenddé, ha az élet minden területét egy gazdasági narratívá-

nak feleltetjük meg. Aguiar cikkéből a számos téma közül csak egyet kiemelve láthatuk, hogyan rendelkezhet egy alapvetően biológiai állapot társadalmi és gazdasági kétélyeket kifejező erővel, ha szóképként kezeljük, mint ahogy az utazó naplók szerzői tették. McGoun dolgozata arra a fordulatra hívta fel a figyelmünket, amely eredményeképpen a piacot manipuláló, kapzsi tőzsdeügynök figurája követendő példává vált. Ezzel egyidejűleg McGoun azt is szemléltette, hogy a szabályokat kijátszó, ravasz hős figurája az antikvitás mítoszai óta jelen van az irodalom és a kultúra színterein. Végül Fogarasi tanulmányában megfigyelhettük, hogy a jelen és az antik kor közötti folyamatosságért felelős kapcsolat mind a két irányban értelmezhető, hiszen a gazdasági folyamatok, rendszerek leírásához szükséges nyelvezet és logika már maga a jelenség előtt is rendelkezésre állt.

A Culture, Capital and Representation című tanulmánykötet véleményem szerint sikeresen elérte az általa kitűzött célt: megfelelő alapot nyújt a gazdaság és annak vonzaskörzetében lévő fogalmak interkulturális és interdiszciplináris vizsgálatához. Ennek a célkitűzésnek a sikerességét szerettem volna példázni az általam kiválasztott pályával. A kötetben található cikkek mind az általuk tárgyalt történelmi korokat, mind témáikat tekintve sokszínűek, de mégis koherens egészet alkotnak. Ebben a recenzióban a tárgyalt témák apró töredékét mutattam csak be, az említett tanulmányok is olvashatóak más szemszögekből, tehát távolról sem merítettem ki őket, valamint az itt érintett hat cikken kívül még további négy dolgozat is megtalálható a kötetben.

Ezek a tanulmányok is témáikat tekintve tovább szélesítik a kötet spektrumát számos itt nem tárgyalt kritikai megközelítésnek biztosítva kiváló táptalajt. Ben Roberts a pénz és a nyelv kapcsolatát elemzi Jean-Joseph Goux munkásságában. Hugh Goodacre William Petty kora modern kolonizációs tervezetét vizsgálja. Leigh Claire La Begre Theodore Dreiser *The Financier* című regényén demonstrálja, hogyan közelíthető meg a gazdasági folyamatok irodalmi reprezentációja a szokásostól eltérően nem a fogyasztás, hanem az előállítás oldaláról, míg Guillaume Evrard a mezőgazdasági tőke építészeti reprezentációját vizsgálja az 1937-es párizsi Nemzetközi Kiállítás kanadai mezőgazdasági pavilonján keresztül.

Továbbá külön ajánlanám ezt a kötetet a kolonialitás és posztkolonialitás kutatóinak, mivel számos tanulmány nyújt új megközelítési szempontokat, illetve bővíti az eddig is tárgyalt korszakokról, eseményekről szóló tanulmányok sorát. A gazdasági fejlődés ideális pályája a növekvés, a terjeszkedés pályája, ami viszont szinte kikerülhetet-

lenül vonzza magához az erőszak és az elnyomás mozzanatait és intézményeit. Sir William Petty tervezete, Franklin elképzelése, miszerint az adósságnak fontos faji vetülete van, valamint a Panamai Vasútvonal építése, illetve az utazók és az őslakosok kapcsolata mind kiváló példája az elnyomás kiépítésének, szükségszerűségének, megmagyarázásának, illetve fenntartásának.